

Nr 64

Utlåtande i anledning av motioner om ökad statlig företagsamhet i Norrland m. m.

Bankoutskottet behandlar i detta utlåtande i ett sammanhang dels de likalydande motionerna I: 72 av herr *Hedström m. fl.* och II: 106 av herr *Svanberg m. fl.*, vari hemställes att riksdagen skall »besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om snara åtgärder för att öka sysselsättningen i Norrbotten genom ökad statlig företagsamhet, en statlig företagsamhet som kan åstadkommas genom uppdrag till befintliga statliga företag i länet, genom uppdrag till det statliga utvecklingsbolag som i årets statsverksproposition föreslås inrättat, eller på annat sätt»;

dels motionen II: 839 av herr *Lorentzon m. fl.*, vari föreslås att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skall hemställa

att en plan utarbetas för att i norrlandslänen skapa statliga metall- och verkstadsföretag, varvid även behoven av industrietablering i norrlandslänsens inland beaktas,

att jämväl de befintliga statliga företagen utvidgas genom nya tillverkningar i enlighet med i motionen anförda synpunkter,

att ett sammanfört LKAB och NJA bildar grundvalen för en enhetligt ledd norrbottnisk verkstadsindustri, varvid ny tillverkning snarast igångsättes vid Luleå varv,

att den förutsedda samordningen mellan ASSI och domänverket fullföljes och att anläggandet av nya förädlingsindustrier med skogen som råvara skyndsamt planeras,

att en omfattande i statlig regi bedriven malmprospektering organiseras, samt

att en samordnad planering inom norrlandslänen för utveckling av turismen åstadkommes genom bl. a. skapandet av ett samarbetsorgan för dessa uppgifter.

Motionerna

I motionerna I: 72 och II: 106 redogörs inledningsvis för arbetsmarknads-situationen i Norrbottens län, vilken kännetecknas av stor såväl öppen som *Bihang till riksdagens protokoll 1968. 8 saml. Nr 64—65*

dold arbetslöshet, förvärrad genom minskad avflyttning under en period av konjunkturavmattning. Industrin inom länet kan inte, framhålles det, suga upp den arbetskraft som friställs genom rationaliseringar inom jord- och skogsbruket. Vid de statsägda basindustrierna Luossavaara-Kiirunavaara AB (LKAB), Norrbottens järnverk AB (NJA) och AB Statens skogsindustrier (ASSI) minskar arbetskraftsbehovet till följd av rationaliseringar, något som också gäller andra statliga företag, särskilt domänverket. Motionärerna anser det rimligt att staten som arbetsgivare gör stora insatser för att skapa ny sysselsättning, när vissa grenar av statsdriften friställer personal i betydande omfattning. Härvid bör även tillverkning av helt nya produkter övervägas.

Sysselsättningsproblemen såväl i Norrbotten som annorstädes i Norrland utgör bakgrund också till vad som föreslås i motionen II: 839. Enligt motionärernas mening har det enskilda näringslivet visat bristande vilja att lösa dessa problem. Kritik riktas i detta sammanhang mot Grängesbergbolaget, Bolidenbolaget och cellulosaindustrin. I Norrbotten är, säger motionärerna, statliga och kommunala företag helt avgörande för folkförsörjningen. Lokaliseringspolitikens betydelse understryks. En utgångspunkt för de förslag som framläggs är att skogsindustrins tid som dominerande basindustri i Norrland är förbi och att metall- och verkstadsindustri i högre grad måste utbyggas där. Ökade insatser för planering av produktionsinitiativ i statlig regi efterlyses även i denna motion.

Tidigare behandling av likartade motioner

Motioner av ungefär samma innebörd som de nu förevarande har på senare tid årligen framlagts inom riksdagen (se BaU 1964: 48, 1965: 19, 1966: 27 och 1967: 55). I ett par fall har dessa motioner behandlats tillsammans med motioner rörande lokaliseringspolitiken. Bankoutskottet har bl. a. hänvisat till uttalanden av chefen för inrikesdepartementet, enligt vilka frågan om lokaliseringspolitiska insatser i form av anläggande av statliga industrier skulle bli föremål för fortsatta överväganden. De år 1967 väckta motionerna i ämnet — bakom vilka stod samma huvudmotionärer som innevarande år — föranledde bankoutskottet att bl. a. på grundval av ett interpellationssvar av statsrådet Wickman i sitt utlåtande redovisa vissa uppgifter om sysselsättningsutvecklingen vid statliga företag i Norrbottens län. Utskottet upprepade i utlåtandet, vilket godkändes av riksdagen, sitt år 1966 gjorda uttalande att en fortsatt utbyggnad av befintliga statliga företag och tillskapandet av nya sådana utgör alternativa och kompletterande åtgärder för att komma till rätta med sysselsättningsproblemen i norra stödområdet. Utskottet fann det bestyrkt att de ansvariga instanserna ägnade uppmärksamhet åt hithörande frågor. Någon särskild åtgärd i anledning av motionerna föreslog utskottet icke.

Uppgifter i anslutning till motionerna

Sysselsättningsutvecklingen i Norrland

Enligt uppgifter grundade på folkräkningarna minskade mellan 1960 och 1965 antalet anställda — d. v. s. anställda med minst halv normal arbetstid — i Norrbotten med ca 3 400 personer eller med 3,3 procent. För samtliga norrlandslän sjönk antalet med ca 15 700 personer eller med 3,1 procent, medan för hela riket noteras en ökning med ca 138 600 personer eller med 4,2 procent.

Möjligheterna att bedöma de mera kortsiktiga förändringarna i antalet sysselsatta eller anställda är begränsade. Med ledning av statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar kan dock vissa skattningar göras. Enligt dessa skulle antalet sysselsatta ha fluktuerat ganska kraftigt under åren 1965—1968. För enbart Norrbottens län anges en ökning av antalet sysselsatta från 1965 till 1966, en ganska kraftig minskning från 1966 till 1967 och därefter åter en ökning från 1967 till 1968. En liknande sysselsättningsutveckling, fast med mindre markanta fluktuationer, uppvisar norrlandslännen sammantagna.

Beträffande utvecklingen av sysselsättningen vid statliga affärsverk och aktieföretag med verksamhet inom det s. k. norra stödområdet — något som särskilt behandlas i de förevarande motionerna — insamlades i slutet av 1965 vissa uppgifter genom en postenkät utförd av riksdagens upplysningstjänst. Det framkom härvid, att antalet anställda — med deltidssamarbetande omräknade till heltidssamarbetande — mellan 1960 och 1965 minskade från ca 47 700 till ca 40 100, en nedgång med 7 600 personer eller ca 16 procent. Antalet anställda minskade bl. a. vid domänverket (ca 1 650), statens järnvägar (ca 1 800), statens vattenfallsverk med dotterbolag (ca 3 800) och LKAB (ca 900). För domänverkets del sammanhänger minskningen av antalet anställda med en fortskridande ökning av investeringarna i maskiner för skogsavverkning. Ett ökat antal anställda rapporterades av bl. a. postverket (ca 550), NJA (ca 400) och ASSI (ca 200).

En del av de tillfrågade verken och bolagen, däribland vattenfallsverket, domänverket, LKAB och NJA, kunde även lämna prognoser beträffande antalet anställda år 1970. Dessa företag tillsammans förutsåg en nedgång i antalet anställda från ca 33 400 år 1965 till ca 30 800 år 1970. Vederbörande företag minskade mellan år 1960 och år 1965 sin arbetskraft med ca 8 300 personer. Då det gäller vattenfallsverket kan noteras att nedgången i antalet anställda mellan 1965 och 1967 begränsades till 100 personer. Två kraftstationsbyggen har nyligen påbörjats i Lule älv. Det kan tilläggas, att antalet anställda vid LKAB fortsatte att minska mellan 1965 och 1967 medan ökningarna redovisas av NJA och ASSI.

Den mera långsiktiga minskningen av antalet sysselsatta i Norrland har under de senaste två åren accentuerats i samband med konjunkturdämpningen och den påskyndade strukturrationaliseringen. Medan det genomsnittliga antalet arbetslösa, inklusive icke arbetslöshetsförsäkrade, i Norrbotten under år 1965 uppgick till inemot 2 700 personer och under 1966 till nära 2 600 personer, noteras för 1967 en uppgång till nära 3 000 personer. Arbetslösheten har fortsatt att stiga under 1968. Ökningstakten synes dock nu vara lägre än under föregående höst och vinter.

Från samhällets sida har en rad åtgärder vidtagits inom arbetsmarknadspolitikens och lokaliseringens politikens ram för att bereda de arbetslösa sysselsättning. Det statliga lokaliseringstödet har sålunda t. o. m. budgetåret 1967/68 enbart i Norrbotten berört 56 arbetsställen och beräknas ha medfört ett sysselsättningstillskott om drygt 600 anställda. För samtliga norrlandslän beräknas sysselsättningstillskottet till ca 5 000 anställda vid 225 arbetsställen. Detta innebär att inemot hälften av sysselsättningseffekten av lokaliseringstödet har fallit på norrlandslänen. De sammantagna effekterna på sysselsättningen av lokaliseringstöd, användandet av investeringsfonder och beredskapsarbeten under perioden 1/1 1963—30/6 1968 beräknas till nära 3 500 arbetstillfällen i Norrbottens län och till ca 14 200 i samtliga norrlandslän mot ca 25 300 för hela riket. Under de senaste två åren har den ökande arbetslösheten mötts med en kraftig expansion av beredskapsarbeten, omskolningsverksamhet och särskilda stödåtgärder.

Samordning av statens skogsföretag

I motionen II: 839 begärs ett fullföljande av en vid motionstillfället förutsedd samordning mellan domänverket och ASSI. Riksdagen har sedermera i maj 1968 fattat beslut om en samordning av de båda företagen (prop. 103, JU 32, rskr 269).

Svenska utvecklingsaktiebolaget

Det i motionerna I: 72 och II: 106 nämnda statliga utvecklingsbolaget har på grundval av riksdagens beslut (prop. 1968: 68, SU 131, rskr 304) inrättats sommaren 1968 under namnet Svenska utvecklingsaktiebolaget. Bolaget skall med krav på lönsamhet medverka till att nya produkter och ny teknik utvecklas och exploateras. Det skall nära samarbeta med de statliga företagen och bl. a. utföra betalda specialuppdrag åt dessa. Kontakter skall emellertid också kunna förekomma med forskare, enskilda uppfinnare och privata företag.

Delegation för frågor rörande de statliga företagen

Som utskottet tidigare i år erinrat om (utl. nr 19) har statsrådet Wickman i februari 1968 tillkallat en delegation för frågor rörande de statliga företagen. Delegationen, som har åtta ledamöter, står under ordförandeskap

av statssekreteraren Sven-Göran Olhede. I direktiven för delegationen anföres att en aktiv statlig företagspolitik måste utgöra en viktig del av den framtida näringspolitiken. Målsättningen för de statliga företagen säges kunna sammanfattas under rubrikerna expansion, lönsamhet och effektiv konkurrens. Som en central uppgift för delegationen nämnes att föreslå riktlinjer för den långsiktiga vidareutvecklingen av de statliga företagen. I första hand torde delegationens arbete avse formerna för organiserat samarbete mellan olika företag och inom gruppen som helhet.

Delegation för statlig industrietablering

I oktober 1968 har statsrådet Wickman vidare tillsatt en delegation för statlig industrietablering. I delegationen, som har sexton ledamöter och vars ordförande är generaldirektör Sten Lundberg, återfinns representanter bl. a. för finansdepartementet (ekonomienheterna) och inrikesdepartementet, statliga företag, däribland Svenska utvecklingsaktiebolaget och Sveriges investeringsbank AB, samt det enskilda näringslivet (affärsbank och konsultföretag). För att uppnå en effektiv samordning med lokaliserings- och arbetsmarknadspolitiken skall delegationen samråda med finans- och inrikesdepartementen samt arbetsmarknadsstyrelsen. Delegationen avses arbeta i särskilda arbetsgrupper. Närmare besked om arbetet säges vara att vänta först när konkreta delresultat föreligger.

I de direktiv som utfärdats för delegationen erinras inledningsvis om den minskning av antalet sysselsättningstillfällen som strukturrationaliseringen inom näringslivet medfört och som skapat svårigheter särskilt i de s. k. skogslänen. Lokaliserings- och arbetsmarknadspolitikens viktiga roll betonas. I linje med denna politik ligger, framhålls det, att också genom statligt företagande skapa nya och trygga arbetstillfällen. Som möjliga metoder nämns dels utbyggnad av de befintliga statliga företagen, dels nya företagsbildningar, både helstatliga och sådana som tillkommer i samarbete med det enskilda näringslivet och Kooperationen. Tillkallandet av den s. k. företagsdelegationen tidigare under året har visserligen föranletts av syftet att få till stånd en effektiv organisation för en politik av det nämnda slaget, men de problem som är för handen har bedömts vara av så brådskande natur att vissa initiativ redan nu är påkallade i avvaktan på att en ny organisation för den statliga företagsgruppen skapar mera långsiktigt förbättrade förutsättningar och former för en expansion av den statliga företagsamheten. Den nu tillsatta delegationen skall inventera tänkbara objekt för ökade statliga företagsinsatser, undersöka, bearbeta och förhandla om intressanta projekt och framlägga härpå grundade förslag till avtal och andra åtaganden i det angivna syftet.

Utskottet

Utskottet har på senare tid årligen haft att behandla motioner, som riktat uppmärksamheten på den otillfredsställande sysselsättningssituationen i norra Sverige och därvid särskilt i Norrbotten. I de nu föreliggande motionerna framhålls att en betydande arbetslöshet och undersysselsättning, inte minst i fråga om den kvinnliga arbetskraften, fortfarande råder i dessa delar av landet. Till en del är dessa förhållanden konjunkturellt betingade. Den avgörande faktorn är dock enligt motionärernas mening den snabba strukturomvandlingen inom jord- och skogsbruket, de näringar som dominerar inom området.

De uppgifter som utskottet i det föregående redovisat bekräftar och kompletterar den bild av läget på arbetsmarknaden i Norrland som motionärerna förmedlat. Det strukturella draget i sysselsättningsutvecklingen under 1960-talet belyses av det förhållandet att under perioden 1960—1965 antalet anställda minskade både i Norrbotten och i hela Norrland med drygt 3 procent medan för hela riket anges en ökning med drygt 4 procent. Dessa tendenser torde ha gjort sig gällande även efter 1965. Under de senaste två åren har avmattningen i den ekonomiska konjunkturen förstärkt de strukturellt förorsakade effekterna. Antalet arbetslösa enbart i Norrbotten, som år 1966 utgjorde i genomsnitt per månad nära 2 600, steg år 1967 till nära 3 000. Under år 1968 har arbetslösheten ökat ytterligare. Vid räkningstillfället i november 1968 noterades drygt 3 700 arbetslösa, ca 350 flera än i samma månad år 1967. Utvecklingen har varit likartad i de övriga norrlandslänen.

Statsmakterna har givetvis på olika sätt uppmärksammat den ogynnsamma sysselsättningsutvecklingen i Norrland, både den strukturellt och den konjunkturellt betingade. Att på längre sikt skapa fler arbetstillfällen är syftet med den lokaliseringspolitiska försöksverksamhet som bedrivs sedan några år tillbaka. Nära hälften av de insatser som har gjorts inom ramen för denna politik och av det sysselsättningsstillskott som därvid beräknas ha uppkommit har gällt Norrland. I Norrbotten har dock tillskottet varit ringa. Även investeringsfonderna har använts i lokaliseringspolitiskt syfte. Den arbetslöshet som kvarstått har mötts och möts med arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Under senaste år har sålunda omskolningsverksamheten och beredskapsarbetena kraftigt utvidgats, samtidigt som de olika stödformer som erbjuds dem som är beredda att flytta till områden med brist på arbetskraft har förbättrats. Såväl lokaliserings- som arbetsmarknadspolitiken är väsentliga inslag i statsmakternas selektivt inriktade politik för att stödja sysselsättningen i Norrland.

Utskottet har velat erinra om de här berörda förhållandena som en bakgrund till behandlingen av de förslag som framförs i motionerna.

I motionen II: 839 upptages en rad yrkanden som syftar till en förbättring av sysselsättningsläget i Norrland. Vissa av motionärernas krav har dock redan helt eller delvis blivit tillgodosedda. Den önskade samordningen mellan ASSI och domänverket har sålunda, som utskottet ovan redovisat, kommit till stånd. En i statlig regi bedriven malmprospektering — ett annat av motionärernas förslag — förekommer också. Vad gäller motionärernas önskemål om en samordnad planering inom norrlandslänen för utveckling av turismen får utskottet hänvisa till sitt nyligen avgivna utlåtande i anledning av motioner angående turistnäringen (BaU 1968: 56).

Väsentligen inriktas emellertid de förslag som framförs i motionerna på åtgärder inom den statliga företagsamhetens ram för att öka sysselsättningen i Norrland. I motionen II: 839 redovisas därvid ett antal konkreta önskemål, såsom skapande av statliga metall- och verkstadsföretag i norrlandslänen, upptagande av nya produktionsgrenar inom de befintliga statliga företagen och ett sammanförande av LKAB och NJA såsom grundval för en enhetligt ledd norrbottnisk verkstadsindustri, även innefattande ny tillverkning vid Luleå varv. I motionerna I: 72 och II: 106 påyrkas snara åtgärder för att öka sysselsättningen i Norrbotten genom ökad statlig företagsamhet, åstadkommen genom uppdrag till befintliga företag i länet, till Svenska utvecklingsaktiebolaget eller på annat sätt.

Utskottet har ovan återgivit uppgifter som innebär att sysselsättningen vid statliga affärsverk och bolag mellan år 1960 och år 1965 skulle ha minskat med ca 16 procent inom det s. k. norra stödområdet. Totalt sett uppger sig dessa företag räkna med en fortsatt minskning av sin arbetskraft inom stödområdet under återstoden av 1960-talet, ehuru i långsammare takt. Dessa uppgifter ger utskottet anledning att liksom vid sin tidigare behandling av de nu berörda problemen konstatera, att de i och för sig värdefulla rationaliseringsåtgärder, som genomförs inom olika grenar av den statliga affärsdrivande verksamheten, från sysselsättningssynpunkt har följder som understryker behovet av att ingående överväga omfattningen av statens verksamhet inom det norra stödområdet.

Utskottet vill i detta sammanhang påpeka, att efter det att de nu behandlade motionerna väcktes två delegationer har tillkallats, vilka båda har uppgifter som ligger väl i linje med motionärernas önskemål. Delegationen för frågor rörande de statliga företagen har sålunda som centralt åliggande att föreslå riktlinjer för den långsiktiga vidareutvecklingen av de statliga företagen. Delegationen för industrietablering synes mera direkt ha motivrats utifrån samma utgångspunkt som motionärernas, d. v. s. den minskning av antalet sysselsättningsstillfällen som strukturrationaliseringen inom näringslivet medfört och som skapat svårigheter särskilt i de s. k. skogslänen. Delegationen har bl. a. till uppgift att inventera tänkbara objekt för ökade statliga företagsinsatser.

Utskottet vill nu liksom i tidigare sammanhang understryka sin prin-

cipiella uppfattning att en fortsatt utbyggnad av befintliga statliga företag och tillskapandet av nya sådana företag utgör alternativa och kompletterande åtgärder för att komma till rätta med de sysselsättningsproblem som gör sig gällande på olika håll inom norra stödområdet. Från denna utgångspunkt noterar utskottet med tillfredsställelse de nya initiativ som i år tagits på detta område. Utskottet är givetvis medvetet om att de berörda delegationerna ännu verkat alltför kort tid för att några konkreta resultat skulle ha kunnat åstadkommas. Även med hänsyn tagen härtill finns det enligt utskottets mening skäl att ifrågasätta om de åtgärder som hittills vidtagits av statsmakterna med avseende på den statliga företagsamheten kan anses tillräckliga för att på längre sikt ge det stöd åt sysselsättningen inom särskilt norrlandslänen som är i hög grad önskvärt från sociala synpunkter. Ytterligare åtgärder på detta område kan från samhällsekonomisk utgångspunkt tänkas vara motiverade. Utskottet vill understryka att nya initiativ beträffande statlig företagsamhet måste på ett naturligt sätt kunna inpassas i det norrländska näringslivets struktur och sålunda inte får menligt inverka på den produktion som nu bedrivs i offentlig eller privat regi. Möjligheterna för en statlig företagsamhet i linje härmed är enligt utskottets mening inte uttömda. Utskottet vill sålunda understryka önskemålet att ökad uppmärksamhet ägnas åt möjligheterna att genom ytterligare satsning på statliga företag tillgodose kravet på ett växande antal arbetstillfällen i Norrland. Uppslag till samverkan med kommunerna och med det privata näringslivet bör därvid tillvaratas, där så lämpligen kan ske.

Utskottet hemställer,

att riksdagen i anledning av motionerna I: 72 och II: 106 samt II: 839 som sin mening ger Kungl. Maj:t till känna vad utskottet ovan anfört.

Stockholm den 26 november 1968

På bankoutskottets vägnar:

C. G. REGNÉLL

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ståhle (s), Åke Larsson (s), Palm (s), Åkerlund (h), Lundin (s), Enarsson (h), Mattsson (cp) och Österdahl (fp);

från andra kammaren: herrar Regnéll (h), Berglund (fp), Franzén i Motala (s), Rask (s), Fridolfsson i Rödeby (s), Börjesson i Falköping (cp), Gustavsson i Ängelholm (s) och Ullsten (fp).